
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2019 (год. XXVIII), ISSN 0861-7902

Елена Налбантова¹

СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРСКА БЕСАРАБСКА ПРОЗА ИЛИ КАК ЛИТЕРАТУРАТА РАЗКАЗВА ИСТОРИЯТА

ElenaNalbantova

CONTEMPORARY BULGARIAN BESSARABIAN FICTION OR HOW LITERATURE NARRATES HISTORY

This article discusses fiction novels that have been written in Bulgarian since the 1960s by Bessarabian Bulgarians, focusing on topics related to the life of Bulgarian expats in Bessarabia. The Bulgarian Bessarabian literature from this period is defined as *contemporary*. This article reconstructs the historical context as interpreted in two different ways: as events that found their way into the narratives, and as circumstances, which enforced both the selection of topics and their interpretation, and at the same time the literary canon that shaped the texts. The article concludes that the depiction of historical events in the novels of P. Trufkin, P. Burlak-Valkanov, Iv. Valkov, Il. Valkov, I. Nenov, A. Maleshkova and N. Kurtev conforms to extraliterary factors: ideology, geopolitical interests of neighboring countries, civilizational pessimism.

Keywords: *collective memory, Bessarabia, historical narratives and fictionalization, P. Trufkin, P. Burlak-Valkanov, Iv. Valkov, Il. Valkov, I. Nenov, A. Maleshkova and N. Kurtev.*

Обект на наблюдение са белетристични творби на български език от края на 60-те години на XX в. до днес, създадени от бесарабски българи на теми из живота на българските преселници. Българската бесарабска литература от този период се определя като *съвременна*. Статията реконструира историческия контекст, разбран в два плана: като събития, станали обект на повествование, но и като условие, диктуващо както избора на теми и тяхната интерпретация, така и литературния канон, моделиращ творбите. Изводите показват, че представянето на историческия факт в прозата на П. Труфкин, П. Бурлак-Вълканов, Ив. Вълков, Ил. Вълков, И. Ненов, А. Малешкова и Н. Куртев е подчинено на извънлитературни фактори: идеологически доктрини, геополитически интереси на съседни държави, цивилизационен песимизъм.

Ключови думи: *колективна памет, Бесарабия, исторически предания и фикционализиране, П. Труфкин, П. Бурлак-Вълканов, Ив. Вълков, Ил. Вълков, И. Ненов, А. Малешкова и Н. Куртев.*

Преобладаващата част от белетристичните творби, оформящи фонда на съвременната българска бесарабска литература, е обърната към миналото на общността, като въпросът за началото на заселването в Бесарабия е ключов. Тя буквално започва с уточняването на това начало. Въвеждащото изречение на първата прозаичната творба, публикувана на български след Втората световна война и имаща за обект живота на бесарабските българи (Налбантова 2016: 437–447), гласи: „Беше пролетта на хиляда осемстотин и тридесета година“ (Труфкин 1969: 5). Цитатът е от романа на Петър Труфкин „Беженарите“, издаден през 1969 г. в столицата на България гр. София, където авторът е емигрирал в края на 30-те години на XX в. (Налбантова 2019: 26).

Следващият текст, в който героите конкретизират времето на принудително напускане на родния край, е повестта на Иван Ненов „Мостът на раздялата“, отпечатана в гр. Одеса непосредствено след

---

¹ Елена Налбантова (Elena Nalbantova) – д-р, професор по българска възрожденска литература във Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e.nalbantova@ts.uni-vt.bg; срв. също <https://litenet.bg/publish2/enalbantova/bibl.htm>

разпадането на СССР. В първата глава на книгата централният герой обяснява: „Това се случило [...] в 1853–1856 години [...] Тогава като река се леела кръвта на българския народ“ (Ненов 1993: 38).

Независимо един от друг и в книги, чиято поява е отдалечена с близо 25 години, двамата автори пределно конкретно посочват началото на преселението на предците на своите герои. Творбите съдържат автобиографична основа, което се установява от наличните документи в архивите (срв. НА РМ, ф. 134, д. 53, л. 559–560) или от споделеното в интервюта (Ненов 2012). Цитираният архив съдържа опис, в който се посочва, че през 1830 г. „от Румелия“ в Руската империя (с. Кубей, Бесарабия) заедно с майка си и братята си се преселва 17 годишният Стоян Ангелов Труфкин, който впоследствие става праядо на писателя. В единствения роман на Петър Труфкин историческата дата е поставена в самото начало на повествованието и тя служи като изходен пункт на сюжета. Маниерът на изписването на хронографската единица с думи подсказва стремежа на автора да акцентира върху съдбовността на момента.

При Ив. Ненов родовата памет е твърде несигурна и това е отразено в начина, по който е посочено времето на преселението – не с точно фиксирана година, а с интервала, в който се води Кримската война. Неяснотата на семейния спомен авторът споделя и в посоченото интервю: „Моят праядо Стоян, когато е горяло селото под Велико Търново, може би 1858-а, след Кримската война, е бягал насам [...] бил [...] на 16 години“.

Трета книга, която прави опит да уточни времето на преселението на своите герои бесарабски българи, е романът на Анна Малешкова и Николай Куртев „Да намериш разковничето“². Макар след създаването си творбата да е издадена самостоятелно в гр. Ямбол през 1997 г., тя е замислена мащабно и години след първото си отпечатване е монтирана като начало на внушителна двутомна сага, носеща общо заглавие „Бесарабски хроники“ (Кишинев, 2013). Те включват четири отделни произведения и си поставят за цел да компенсират ненаписаната „пълна история за преселването и преселниците“ (с. 22³). Това можем да усетим още в началните петнадесетина страници на първия роман, преди въвеждането в сюжета (с. 23–36). Хронологията е крайно обърквана, което позволява бравурно представяне на един продължителен период, обхващаш времето от 70-те години на XVIII до 30-те години на XIX век, през който по-големи или по-малки вълни от българи се насочват към Бесарабия.

На посочените страници, без спазване на хронологическа последователност и дори в някои случаи в откровено несъобразяване с установените от историците факти, са споменати имената на генерал-майор Иван Никитович Инзов, наречен също генерал-лейтенант, за когото е казано, че „той обичаше българите безкрайно и всячески им помагаше“ (с. 33); на „щабс-капитана, кадрови топограф и разузнавач в царската армия Александър Степанович Защук“ (с. 24); на граф Пьотр Александрович Румянцев-Задунайски, споменават се и Кючуккайнарджанския мирен договор, и фелдмаршал княз Михаил Кутузов. Кратко са разказани различни епизоди, в които се упоменава „царят“ без уточняване на управлявалите през периода Екатерина Велика, Александър I и Николай I. Името на последния е споменато веднъж, като в противоречие с историческата истина Мих. Кутузов е разположен във времето на неговото управление и дори с уточнението „въпреки своята младост“ (с. 25), макар в бележка под линия авторите да са посочили годината на смъртта на фелдмаршала, която е доста преди възцаряването на посочения император. Споменати еднократно и често с нарушаване на хронологията в описваните епизоди са също Александър I; Иван Липранди – забележителен колекционер, който изкупува от преселниците „много ценни книжа“ (с. 27); Андрей Бахметов – наместник на Бесарабска област; граф Кочубей. За Иван Ненов Дамянов от Баш-Кьой (Жеравна) в бележка под линия е написано: „лицето е действително и е погребано на гробището в село Валя Пержей“ (с. 28, бел. 13). Поредицата завършва с името на Генчо Къргов, известния сред изследователите водач на керван от сливенски бежанци през 1830 г. (с. 36), чиито действия обаче по-нататъшното разгръщане на романа поставя в доста по-ранни и неконкретизирани години.

Хронометрични единици, посочени в наподобяващия калейдоскоп разказ, са 1774-та година, лятото на 1818, март 1818, 1829–1830. Споменават се „селцето Табаки“ и „най-големият град в Бесарабия“,

² Анна Малешкова и Николай Куртев са брат и сестра. За пътя им към литературата вж. Налбантова 2017: 120–127.

³ За местоположението на цитираните в статията пасажи от този роман срв. посочените в текста страници според изданието: Малешкова, Куртев 2013.

„сухата Буджакска степ“, „малката рекичка Кахул“, „левия бряг на река Дунав“, „град Шумла“, Турция, Русия, Европа, Силистрия, Русчук, Сливенско и Ямболско, Черкишлий, Исерлий, Баш-Къой, Котел, „малкото селце Джурджулещи край река Прут“. Без година се цитира Указ, отнасящ се до жителите на Бендерски окръг, в който се разпорежда „селата, населени с преселници българи и гагаузи [...] да бъдат освободени от задълженията [...] да издържат преселниците от Полша“ (с. 31).

За да въведе историческия контекст, в следващите редове ще представя част от установените факти за преселенията на етнически българи от родните им балкански територии „в южната част на голямата руска империя“ (с. 23). Руските публицисти, краеведи и учени се обръщат към темата за преселенията още през 20-те години на XIX в. (Червенков 2003: 13). Те установяват, че заселванията се осъществяват най-вече в историческата област Бесарабия, разположена на север от Черно море между реките Дунав, Днестър и Прут, наречена от поета Александър Пушкин „заветна река“, която след 1812 г. „обгръща руските предели“ от запад. За около 300 години Бесарабия⁴ е част от Молдовското княжество, подчинено на Османската империя. Бидейки в периферията на огромната държава, тук „националният, духовният и икономическият гнет е по-малък, отколкото по българските земи“, което привлича „избягали от насилията на турците“ (Грек, Червенков 1993: 11–12)⁵. Преселническите движения се засилват през втората половина на XVIII и в началото на XIX в. като последица от „руско-турските войни, кърджалийските безредици и заинтересоваността на Русия да усвои“ ново завоюваните територии (пак там).

Хронологически най-ранните реалии, които се появяват в началните страници на романа „Да намериш разковничето“, са руската победа при „малката рекичка Кахул“, годината 1774, Кючуккайнарджанският мирен договор, граф Пьотр Александрович Румянцев-Задунайски. Става дума за война на Руската с Османската империя от 1768 до 1774 г., по време на която граф П. Румянцев успява за първи път да пренесе бойните действия на юг от Дунава. Това е и причината да му бъде дадено прозвището Задунайски. След победите му, особено впечатляващата при р. Кахул, двете империи сключват мир край с. Кючуккайнарджа (днес с. Кайнарджа, обл. Силистра). Според клаузите на договора Русия получава правото да покровителства християните на Балканския полуостров.

Следващата руско-турска война, която има непосредствено отношение към първото масово преселение на българи в Бесарабия, е тази от 1806–1812 г. Княз Михаил Кутузов е назначен за главнокомандващ на руската армия едва към края на войната, но именно с редица негови действия са свързвани усилията за регулиране положението на българските мигранти, за да бъдат привлечени те към пустеещите земи и така „да се укрепят южните граници на Русия. В противен случай всичко, което е извоювано с кръв и пот, може да рухне“ (с. 25).

Макар във въвеждащите страници на „Да намериш разковничето“ да не се споменават годините на тази война, в разговор с мен Анна Малешкова уточнява, че първият от романите на „Бесарабски хроники“ обхваща времето от 1806 г. до 1900 г.⁶ Финалният абзац на романа фиксира символично края на мъчителното адаптиране на героите към новата им земя: „Денят бе Рождество Христово 1900 година, 7 януарий. От времето на първите заселници бяха изминали близо сто години. От масовото преселение [...] – само седемдесет [...]“ (с. 197)

По време на войната (1806–1812 г.) се събужда интересът към българите у Иван Инзов. Но едва през 1818 г., когато той е назначен за Главен попечител на Бесарабия, съдбата свързва завинаги неговия живот с тях. На генерал Инзов и безкрайната благодарност на българските преселници към него, които пренасят на раменете си мъртвото му тяло от Одеса до Болград, посвещава две свои книги Иван Ненов (Ненов 1998 и Ненов 2018).

Руско-турската война, последвана от най-мощното преселническо движение, е тази от 1828–1829 г. В заключителния Одрински мирен договор за пръв път официално се предвижда размяна на население между двете империи. „Това води до изселването по данни на Иван Мешчерюк на 86 700, а

⁴ До 1812 г. с името Бесарабия е наричан регионът, известен днес като Буджак или Южна Бесарабия. След войната от 1806–1812 г. названието Бесарабия се разпростира върху цялата територия между Прут и Днестър. (<https://bg.wikipedia.org/wiki/Бесарабия>)

⁵ За изследванията, осъществени до 2015 г., вж. Думиника 2015: 90–97.

⁶ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 31.10.2012 г. Мой личен архив.

според твърденията на Стефан Дойнов – на 130–140 хиляди българи“ (Грек, Червенков 1993: 20). Именно при споменаването на тази война авторите на романа пишат:

[...] историята бе нагласила люг ятаган за целия народ, с какъвто дори турчин не бе го сякъл – да раздели брат от брата и син от бащата завинаги, та след два века да се взират един в друг [...] и да се питат: „Щом носим една и съща фамилия, ти от кой край си бил? (с. 33)

Независимо от странната фактологична бъркотия не можем да заподозрем А. Малешкова и Ник. Куртев в историческа некомпетентност, още повече, като знаем, че те са автори на книга за историята на родното си с. Валя Пержей (Малешкова, Куртев, Димов 1998) и на справочника „На този ден в Бесарабия“ (Малешкова, Куртев 2007). Ето защо имаме основание да потърсим друг смисъл в начина, по който е представена хронологията на преселенията. Съпоставката с романа на Петър Труфкин „Беженарите“ подсказва, че това е функция на господстващото осмисляне на света, на което се подчинява и актуалният литературен канон, следван спонтанно или съзнателно. Творбата на П. Труфкин е отпечатана през 1969 г. Като имаме предвид, че е единственият белетристичен текст на автора си, можем да допуснем, че е замислен и писан в годините, когато в българската литература господстват „художествено-структурните принципи на изкуството на соцреализма“, които предполагат подреден и единен разказ⁷.

Романът на Малешкова-Куртев се появява в съвършено различен естетически контекст. Деведесетте години на ХХ в. са време не само на пълно пренебрегване, но и на отричането на „високите“ соцреалистически образци, ориентирани към изобразяване на монументалното и типизиращото. Дискурсът, който ражда „Да намериш разковничето“, акцентира върху индивидуалното и различаващото отделния човек от групата. Още във въвеждащите страници на романа въпреки споменаването на десетки имена, събития и дати, фокусът е насочен не към историческите реалии, а към начина, по който преселниците преживяват ставащото. Към онова, което фиксират чувствата, а не разумът: „обикаляха [...] раздвоени и объркани от станалото, видяното и чутото“ (с. 23); „очите [им бяха] зачервени от дългото безсъние, плач и безкрайната умора от пътуването“ (с. 23); „и животните страдаха заедно с хората. Усещаха, че става нещо нередно и непознато“ (с. 27); „несгодите от стреса“ (с. 27); „гледката бе покъртителна“ (с. 27); „страшното пътуване“ (с. 28).

Въпреки вниманието ѝ към психологическите преживявания на героите сюжетът на романа „Беженарите“ е придвижван от социалните колизии или, казано с езика на епохата, от класовите конфликти. Книгата на П. Труфкин разказва историята на един централен герой, като повествованието в началните страници целенасочено и бързо се движи към времето на неговото раждане, а впоследствие проследява поредицата от сблъсъци, които го превръщат в мъж, готов да загине за социалния си блян.

В книгата „Да намериш разковничето“ – напротив – не можем да говорим за единна фабула. В нейната тъкан са вплетени фрагментарните истории на десетки герои. Показателен е процесът на създаване на творбата, който ясно уточнява мотивите на авторите да се заемат с писане. Нееднократно в разговори с мен Анна Малешкова подчертава, че разказаното е резултат от събираческата работа на Николай Куртев, който обикаля своите съселани и записва запазеното в родовата им памет. Самият замисъл претърпява промяна, като отначало идеята е да се фиксират отделните, съхранени в поколенията, семейни спомени. Едва впоследствие се стига до решението те да бъдат обединени в единен сюжет. Малешкова споделя:

„Наистина, говорихме с Николай да бъде написана есеистична книга с отделни малки откъси. Баща ни слушаше, слушаше и накрая каза две думи: „Трябват документи“. Знаехме от нашите дядовци много за преселването, те до края на живота си говореха как са били в Бесарабия бедни и колко труд са положили, и през какви мъки са преминали. И така единият тръгна по музеи, хора, архиви, а другият нахвърляше. Материалът беше огромен. [...] Книгите се родиха спонтанно, искахме да предадем мъката на хората, защото нашите баби често си приказваха, че не знаят какво са оставили там, в България техните баби и дядовци, питаха се, дали имат останали роднини. Техните приказки не бяха леки, те бяха пълни с мъка, вътрешна болка, които, уви, до края тогава и двамата не разбрахме.“⁸

⁷ За същността на социалистическия реализма вж. напр. Марков, Тимофеев; за разгръщането му в българската литература: Дойнов 2010/2011.

⁸ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 12.06. 2019. Личен архив.

Историческата тема е почти изцяло изчерпваща съвременната българска бесарабска проза, като съществува тясна връзка между фабулата на творбите и биографичния, семейния, родовия опит или пък този на родното селище на авторите. Тази връзка е не само засвидетелствана от писателите, но и възприемана като естествена от техните бесарабски читатели. Ще приведа два примера:

- В книга, посветена на родното място на П. Труфкин и създадена от местен краевед, без никакво усъмняване са приравнени героите и селото от романа с рода на автора и родното му селището: „Чрез живота на семейство Беженарите (Труфкини) авторът описва [...] народния бит [...] на жителите на с. Кайнаки (Кубей)“ (Кубей 2013: 528).

- Белетристът Иван Вълков споделя в анкета, че когато пред съселените му биват четени неговите разкази от сборника „Рязка на вратата“, от време навреме някой извиквал „Това за мен написано!“ (Налбантова 2017: 113).

При проследяване на историята на бесарабските българи и нейното отразяване в прозата ясно се вижда как в зависимост от съдбата на автора едно или друго събитие става част от сюжетите на книгите му. Тази констатация можем да разпрострем върху цялата българска бесарабска проза – и онази, създадена през 30-те години на XX в., и тази, родена през последните 60 години и наричана в настоящото изследване съвременна. Наблюдението илюстрира младостта на българската бесарабска белетристика, чиито автори се нуждаят от протосюжети и прототипи за изграждане на своите творби. То разкрива сходен път с този, по който е вървяла българската национална повествователна практика в първите си стъпки през XIX в.

Повечето творби на съвременната българска бесарабска проза се съсредоточават върху преживяното на героите след попадането им в новите места. Това за пореден път подсказва връзката между родовата история и избора на сюжет. Опити да опишат ситуации, мотивирали преселението, правят Илия Вълков в повестта „Страдалният път към Бесарабия“ (2002) и Иван Ненов в началото на романа „Разпръснати по света“ (2003). Ил. Вълков се обляга на исторически сведения и документални познания за войната от 1828–1829 г., за капитан Георги Мамарчев и Иван Селимински, както и на семейното предание за Вълко войвода от с. Пандаклий, сложил началото на бесарабския род на писателя. Както при Ив. Ненов, така и в този случай разказите се плъзват към клишето и не носят онова въздействие върху читателя, което имат останалите творби на двамата автори.

Връзката между личен опит и проявен писателски интерес към конкретно историческо събитие ясно личи в случаите, когато даден казус е експлоатиран само от един писател. Така е например при Ив. Ненов, който родово и като лична съдба е свързан с Болград – „града на българските колонисти“. „По-късно – четем в първата му повест – дядо Стоян [...] целия си живот проживял в този град, в сливенската махала“ (Ненов 1993: 39). Привързаността на писателя към Болград довежда до появата на повестта му „Попечителят“ (1998) и на романа „Баща на бесарабските българи“ (2018), като и в двете книги главен герой е основателят на „столицата на Нова България“ ген. Иван Инзов.

Ив. Ненов се насочва и към литературна интерпретация на хронологически следващото изпитание за беженарската общност – вторичното преселение на част от бесарабските българи в началото на 60-те години на XIX в. в степите на Таврия, когато в резултат на неуспешната за Русия Кримска война Южна Бесарабия попада в пределите на Румъния. Тази нова жива раздяла представлява завръзката на една от трите преплетени сюжетни линии в романа му „Разпръснати по света“ (2003). За да мотивира връзката между поредицата от поколения и отдалечените на стотици километри места, където неговите герои и техните потомци са разпилени от историческите превратности между 60-те години на XIX в. и 90-те години на XX в., писателят превръща в специфичен главен герой на повествованието си един характерен за бесарабци артефакт – гердана, с който годеникът дарява бъдещата си невеста. Предаването му от поколение на поколение, както и повтарянето на имената на двамата разделени от съдбата влюбени Кирил и Йорданка, е нишката, която води трагичната история. Ив. Ненов съчетава този сюжет с двете си вече публикувани повести – „Мостът на раздялата“ (1993) и „Попечителят“, (1996) и така творбата се превръща в „своеобразна енциклопедия на двестагодишната история на българите в Русия“ (Дихан 2003: 4).

Връзка между родно място и ключови моменти в романното действие можем да открием и в „Беженарите“ на Петър Труфкин. В този случай изборът на събитията е мотивиран и от основното повествователно внушение на творбата – социалното неравенство като мотив в поведението на

персонажите. Важни както за изграждането на образа на главния герой, така и за решаването на ключови сюжетни обрати са разгърнатите епизоди около опита му да намери нов живот за своите близки в Тургайските степи и около последиците за семейството от аграрната Столипинова реформа.

В началото на ХХ в. в стремежа си „да намалят недоволството и да подобрят положението в селата“ властите от една страна предприемат известното с името на инициатора си Пьотр Столипин преразпределение на земята, а от друга – предлагат на малоимотните селяни да се заселят „в слабоувоените области на азиатската част на Руската империя [...] като им предоставят там свободни целинни земи“ (Кубей 2013: 119). На преселение обаче се решават малък брой семейства от няколко български колонии, включително и от родния за П. Труфкин Кубей, като значителна част от тях „поради лоша реколта се връщат съвсем бедни“ (Червенков 1993: 42). Спонтанният порив за търсене на нова земя завършва трагично за семейството на Беженарите, като по време на непосилното пътуване към Тургай умират майката и всички братя и сестри на героя. Оцелелите баща и най-голям син се завръщат в родното си място. Привидността на усилието да се разреши социалният конфликт в селото, която носи в себе си реформата на П. Столипин, също е внушена от автора чрез умело вплитане на поредица от фикционални събития и конфликти.

Преселението в Сибир и аграрната реформа са бегло засегнати и във втория роман от „Бесарабски хроники“ на А. Малешкова и Ник. Куртев, който носи заглавието „На кръстопът“. При съпоставката на начина, по който събитията са интерпретирани в двете книги, ясно се открояват повествователните им особености. Докато стремежът на П. Труфкин е да подчини историческите събития на предпоставената си идея, А. Малешкова и Ник. Куртев фиксират запомненото от съвременниците, но и обективната оценка на събитията, което се излива в характерния маниер на изграждане на „хрониките“ им. Те съчетават повествователно разиграни разкази за конкретни преживявания на герой, съобщаване на исторически факти и близко до сказа предаване на тяхната оценка. В последния случай се появяват опосредствена пряка реч („старите хора говорят“) и преизказни глаголни форми („получил“, „казвал“).

Същите наблюдения са валидни и за предаването в творбите на следващия епизод от бесарабската съдба – участието в Руско-японската и в Първата световна война. В романа на П. Труфкин участието на централния герой в Първата световна война е епизод, придвижващ напред както житейската му история, така и политическото му съзряване и обвързване с болшевишките идеи. В книгата на А. Малешкова и Ник. Куртев този период от преживяванията на бесарабци е предаден в поредица недълги истории, които илюстрират основното послание на авторите – независимо от ситуацията, в която попадат, потомците на преселниците проявяват своите нравствени добродетели. „С други очи погледнаха бесарабския българин военните – се казва в заключителните изречения на единия епизод. – Разбраха колко дълбоко е предан на Русия, колко е смел в действията си, колко храбър войник е, а на пръв поглед е такъв тих и смирен“ (Малешкова, Куртев 2013: 267). Съпоставката между двете книги за пореден път показва разликата в контекстуалния литературен канон. Срещу монолитността на разказа, характерен за „Беженарите“, застава фасетъчното повествование, при което внушението се постига чрез множествеността на героите и необвързаността на възпроизведените събития в единна фабула.

След края на Първата световна война Румъния се възползва от политическата ситуация и присъединява Бесарабия, като започва да провежда тъй наречения румънизъм. В съвременната българска бесарабска проза истории от този период се появяват във финала на романа на П. Труфкин „Беженарите“ (1969), в сборника с разкази на П. Бурлак-Вълканов „Пътуване към май“ (1981) и в повестта на Ив. Ненов „Мостът на раздялата“ (1993). Времето на написване на творбите диктува избора на конкретните теми и акцентите в тяхната интерпретация. За П. Труфкин нахлуването на румънските войски в Бесарабия след Първата световна война е видно като погром на надеждите за социална справедливост, възплътени в идеите на болшевизма. В сборника на П. Бурлак-Вълканов, който визира периода на румънска окупация между 1919 и 1940 г., през детските очи е разказано за жестокостите при налагането на краен румънски национализъм (разказът „Урок по история“), като и тук се появява темата за възмечтаното идване на един нов социален ред (разказът „Ще дойде Котовски и у нас“). Повестта на Ив. Ненов разказва за живота на неговия баща, като епизодите, пресъздаващи събития от румънското управление на Бесарабия по време на Втората световна война, говорят за употребите на властта от силните на деня над беззащитните.

Общото при всички автори е оценката за това време като период на страдания и репресии. Мъдрата примиреност със съдбата е вложена от Ил. Вълков в краткия анекдот „Дядото“: Болград, августовска вечер на 1944 г., румънските войски са се оттеглили преди седмица, съветските са влезли в града „без пушка да гръмне“. „В Бесарабия през последните тридесет години господарите се сменяха често. Два пъти властваха румънците и за трети път идваха руснаците.“ На пейката до дядо Димитър сяда пийнал съветски войник и пита на руски: „Кога беше по-добре – когато бяха румънците или сега при руснаците?“. След кратко мълчание дядото казва: „Когато румънците си отидоха, а вие още не бяхте дошли, само два дни бяхме добре“ (Вълков 2002: 91–92).

Нюансите при представянето на преживяното след попадането на бесарабските българи в границите на СССР ясно открояват епохата, през която са създавани творбите. За разделителна линия служи разпадането в края на XX в. на поредната руска империя и произтеклата от това възможност да се сподели страшния исторически опит с насилствената колективизация, сталинските репресии и гладомора. В произведенията, създадени след тази политическа промяна, осезаемо се разчита внушението за проваления от развоя на историческите събития надежди, с които предците идват в Бесарабия.

Преди края на XX в. познанието за 200-годишната история на преселниците никога не е надскачало семейната памет, то не е било част от знанията, получавани в училище и дори, както ще напише един български бесарабски публицист, „официалната политика [...] не признаваше кръвните връзки на българите от метрополията с преселниците“ (Сербинов 2002⁹). На това обръща внимание и Анчо Калоянов, напомняйки, че споменаването на преселението не се насърчава нито в НР България, нито в СССР (Калоянов 2003: 85). Паметта за връзката с прародината е крайно обща и нейното възстановяване не е толерирано както когато Бесарабия е владяна от Румъния, така и когато е в пределите на Русия или на Съветския съюз (Налбантова 2014: 88–89). За илюстрация ще дам два примера, чиято стойност произтича от мястото на публикуването им. Взети са от предговорите на стихосбирката „Моя южна равнина“ и на сборника с разкази „Пътуване към май“ – първите книги, издадени на български език в СССР след Втората световна война. Това успява да осъществи Петър Бурлак-Вълканов в столицата на Молдавска ССР гр. Кишинев.

Краткият предговор към „Моя южна равнина“, който е написан от българския поет Андрей Германов, дава отговор на въпроса „Кои са тези бесарабски българи?“. Разясненията са адресирани към читателя в Бесарабия, където книгата се разпространява (Налбантова 2014: 88). Автор на предговора към прозаичния сборник е съветският писател Юрий Греков, който, макар да публикува на руски, по произход е бесарабски българин. Крайно оскъдно и привидно несвързано с темите на разказите, той припомня, че „хиляди и хиляди [...] синове и дъщери“ на „българския народ [...] намериха спасение на бесарабска земя, избягвайки от отоманското иго, което върлуваше на Балкана“ (Бурлак-Вълканов 1981: 3).

За да усетим атмосферата на епохата, ще привека и въвеждащите думи към книгата на Николай Георгиев „Незабравими срещи“ (1972), отпечатана, както и романа на П. Труфкин, в Издателство на Отечествения фронт и разказваща за пътуването на двамата по бесарабските български селища. Смихливостта на написаното се проявява единствено, ако се знае епизод, и до днес възприеман като „митичен“ дори от познавачите (Демирева 2018а: 176). При посещение на държавния глава на социалистическа България в Молдавска ССР жителите на с. Паркани му съобщават, че са българи, на което Т. Живков отговаря, че те са преди всичко граждани на Съветския съюз (Налбантова 2016: 43)¹⁰. Вариантът, в който обикновено думите са цитирани в разговор, е още по-категоричен: „Тука няма българи – има съветски граждани!“ (Демирева 2018а: 176). Очевидно с тази скрита за читателя на „Незабравими срещи“ реплика можем да си обясним появата на многократното уточняване в кратките встъпителни думи на пътеписа, че бесарабските българи са „патриоти на Съветския съюз“, „граждани на Съветския съюз“ „добри патриоти на своята социалистическа родина“, „съветски гражданин от български произход“, „българите на съветска земя“. Опусът завършва също показателно: „Съветските граждани от

⁹ Цит. по Сербинов 2012: 11.

¹⁰ Коректността на предаването на този епизод е удостоверена от проф. Ник. Червенков, редактор на сборника, в който посочената статия е отпечатана.

български произход държат и ще държат за вечни времена сърцата на всички българи, където и да се намират те, плътно до сърцата и душите на съветските народи“ (Георгиев 1972: 5–6).

Именно това определя значимостта на творбите на Иван Ненов, който само година след разпадането на СССР се обръща към историческата тема. Докато в единствените три нейни художествени книги, отпечатани преди началото на 90-те години на ХХ в., можем да открием конкретното „идеологическо алиби“, за да видят бял свят¹¹, то в следващите творби това вече не е необходимо. И авторите се възползват от появилата се свобода, макар че – както споделя Анна Малешкова – „малко се страхувам от реакцията на съселняните си“¹². Този страх идва от властта на миналото, която се проявява чрез колективната памет, моделирана безпощадно през втората половина на ХХ в.

Пределно ясно този комплекс е формулиран в третия роман от „Бесарабски хроники“, озаглавен „Смехът на дявола“. Книгата повествува за времето на насилствената колективизация и за нравствената разруха, която то донася на преселниците. „Страхът – констатира текстът – бе свил завинаги гнезда в техните души“ (Малешкова, Куртев 2013б: 152). Колко трудно истината за следвоенните десетилетия си пробива път, свидетелства не само художествената литература и публицистиката, но и липсата на системни научни проучвания за периода.

Пръв, макар плахо и неясно, за изкуствено предизвикания през 1946–1947 г. в Украйна, в това число и в Бесарабия, глад споменава Иван Вълков в книгата си „Рязка на вратата“ (1988). Сборникът излиза три години след началото на „епохата на гласност и перестройка“, но за предпазливостта при представянето на страшното прекеждие подсказва фактът, че то е видно през наивните и неразбиращи детски очи (разказът „Последната мамалига“). С потресаващи подробности пише за гладомора живеещият от десетилетия в България бесарабец Илия Вълков в разказите „Милостиви боже“, „Пустият глад“, „Камъш“, „Лалугери“, „Цървули“ от многожанровия сборник „Бесарабска тъга“ (2002).

Темата за глада заема място и в първата повест на Ив. Ненов „Мостът на раздялата“, като там спомените на героя – селски учител, неколккратно се докосват до „гладните години“, „подутите от глад деца“, гладната смърт на децата. „Той си спомни, че в 46-та година Христофор погребва петгодишното си синче. „Проклет глад, колко хора закара в гроба! А колко можеха да се спасят, ако не беше държавната политика“ – помисли учителят“ (Ненов 1993: 27–28). Освен за глада и насилствената колективизация, в повестта „Мостът на раздялата“ Ив. Ненов разказва историята на своя баща, осъден като враг на народа и заточен в Сибир. Посланието на книгата е съсредоточено не толкова върху изпитанията, през които преминават героите, чиито прототипи са писателят и неговото семейство, а върху съпричастността на обезправените и притискани от властта обикновени хора.

Общата тенденция, която се налага през ХХI в. в интерпретацията на бесарабското живеене, остава привкуса на безнадеждност и безперспективност (Ненов 2003) (Малешкова, Куртев 2013а) (Малешкова, Куртев, 2018). Очевиден е контрастът между внушенията в посочените творби и надеждите, които изпълват оцелелите от преселението: „Всичко им се струваше толкова хубаво – четем в романа „Да намериш разковничето“, че започваха да вярват, че най-лошото завинаги остана там някъде в поробеното отечество“ (Малешкова, Куртев 2013: 29). Въпреки изпитанията в продължение на няколко поколения те намират упование в труда и във вярата във висшата справедливост, която винаги овъзмездява страданията на съхранилия моралните ценности и добродетелите, предавани от деди и прадеди. Насилствената колективизация, следвоенният глад, преселенията в Сибир, съмнителният морал на новите властимащи, които се стоварват върху бесарабските българи след присъединяването на техните земи към съветската империя, са осмисляни като изчерпване на жизнения потенциал – което е основната идея във финала на романа „Разпръснати по света“ от Ив. Ненов; и като покушение върху нравствеността и култа към труда – според романите на А. Малешкова и Ник. Куртев „Смехът на дявола“ (I изд. 2000; II изд. 2012) и „Председателят“ (2012). Политическите и социални промени в края на ХХ в. са показани в светлината на нови изпитания (наркотици, проституция) и като заплаха за бъдещето на общността въобще (Малешкова, Куртев, 2015).

¹¹ Терминът „идеологическо алиби“ заемам от проф. Св. Игов, който говори за септемврийската тема като идеологическо алиби за модерните търсения на българската литература през 20-те години на ХХ в. Вж.: Игов 2000: 670. Отн. „идеологическото алиби“, което ползва всеки от тримата първи бесарабски български следвоенни белетристи, срв. Налбантова 2016: 441.

¹² Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 31.10.2012. Мой личен архив.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурлак-Вълканов 1981:** Бурлак-Вълканов, П. *Пътуване към май*. Разкази. Кишинев. // **Burlak-Valkanov 1981:** Burlak-Valkanov, P. *Patuvane kam may*. Razkazi. Kishinev.
- Грек, Червенков 1993:** Грек, И., Н. Червенков. *Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще*. София, 1993. // **Greк, Chervenkov 1993:** Greк, I., N. Chervenkov. *Balgarite ot Ukrayna i Moldova: minalo i nastoyashte*. Sofia.
- Грек 2003:** Грек, И. (и др.) *Българи Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 г.* Библиографический указатель литературы. Кишинев. // **Greк 2003:** Greк, I. (i dr.) *Bolgari Moldovi i Ukraini: vtoraya polovina XVIII v. – 1995 g.* Bibliograficheski ukazatel literaturi. Kishinev, 2003.
- Георгиев 1972:** Георгиев, Н. *Незабравими срещи*. София, 1972. // **Georgiev 1972:** Georgiev, N. *Nezabravimi sreshiti*. Sofia.
- Демирева 2018:** Демирева, К. *Брод през годините*. Кишинев. // **Demireva 2018:** Demireva, K. *Brod prez godinite*. Kishinev.
- Демирева 2018а:** Демирева, К. *Разговор с Димитър Пейчев. Фрагменти*. // **Demireva 2018:** 170–176 // **Demireva 2018а:** Demireva, K. *Razgovor s Dimitar Peychev. Fragmenti*. // **Demireva 2018:** 170–176.
- Дихан 2003:** Дихан, М. *Святото минало на народа*. // (Ненов 2003: 3–4). **Dihan 2003:** Dihan, M. *Svyatoto minalo na naroda*. // (Nenov 2003: 3–4)
- Дойнов 2010/2011:** Дойнов, Пл. Соцреализъм и алтернативи: аспекти на каноничността. Към нова история на литературата от периода на НРБ. // *Годишник на департамент „Нова българистика“ на НБУ*. // **Doynov 2010/2011:** Doynov, Pl. Sotsrealizam i alternativi: aspekti na kanonichnostta. Kam nova istoriya na literaturata ot perioda na NRB. // *Godishnik na departament „Nova balgaristika“ na NBU*. – <http://ebox.nbu.bg/nuova/view_lesson.php?id=7>
- Думиника 2015:** Думиника, И. *Българските преселници в Бесарабия в края на XVIII – първата половина на XIX век в историографията*. Кишинев. // **Duminika 2015:** Duminika, I. *Balgarskite preselnitsi v Besarabia v kraia na XVIII – parvata polovina na XIX vek v istoriografiyata*. Kishinev.
- Калоянов 2003:** Калоянов, А. Снова о стихотворений А. С. Пушкина „В степях зеленых Буджака“. // *Научовий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* (Ізмаїл), спецвипуск 15, 85–90. // **Kaloyanov 2003:** Kaloyanov, A. Snova o stihotvorenii A. S. Pushkina „V stepyah zelenih Budzhaka“. // *Naukovii visnik Izmail'skogo derzhavnogo gumanitarnogo universitetu* (Izmail), spetsvipusk 15, 85–90.
- Кубей 2013:** Кубей: *Очерки и материалы по истории села Кубей-Червоноармейское в Бессарабии*. Одесса. **Kubey 2013:** Kubey: *Ocherki i materialy po istorii sela Kubey-Chervonoarmeyskoe v Bessarabii*. Odessa.
- Малешкова, Куртев, Димов 1998:** Малешкова, А., Н. Куртев, Д. Димов. *История на Валя Пержейей*. Кишинев. // **Maleshkova, Kurtev, Dimov 1998:** Maleshkova, A., N. Kurtev, D. Dimov. *Istoriya na Valya Perzhey*. Kishinev.
- Малешкова, Куртев 2007:** Малешкова, А., Н. Куртев. *На този ден в Бесарабия*. Сливен. // **Maleshkova, Kurtev 2007:** Maleshkova, A., N. Kurtev. *Na tozi den v Besarabiya*. Sliven.
- Малешкова, Куртев 2013:** Малешкова, А., Н. Куртев. *Бесарабски хроники*. Т. I. Кишинев. // **Maleshkova, Kurtev 2013:** Maleshkova, A., N. Kurtev. *Besarabski hroniki*. Т. I. Kishinev.
- Малешкова, Куртев 2013а:** Малешкова, А., Н. Куртев. *Бесарабски хроники*. Т. II. Кишинев. // **Maleshkova, Kurtev 2013а:** Maleshkova, A., N. Kurtev. *Besarabski hroniki*. Т. II. Kishinev.
- Малешкова, Куртев, 2015:** Малешкова, А., Н. Куртев. *Горчиви черешки*. Роман. Сливен. // **Maleshkova, Kurtev, 2015:** Maleshkova, A., N. Kurtev. *Gorchivi chereshi*. Roman. Sliven.
- Малешкова, Куртев, 2018:** Малешкова, А., Ник. Куртев. *Буджашко всекидневие*. Разкази. Кишинев. // **Maleshkova, Kurtev, 2018:** Maleshkova, A., Nik. Kurtev. *Budzhashko vsekidnevie*. Razkazi. Kishinev.
- Марков, Тимофеев:** Марков, Д. Ф., Тимофеев, Л. И. *Соцреализм – социалистический реализм*. // **Markov, Timofeev:** Markov, D. F., Timofeev, L. I. *Sotsrealizm – sotsialisticheskiy realizm*. <<http://www.pseudology.org/Kojevnikov/SocRealizm.htm>>
- Налбантова 2014:** Налбантова, Ел. *Подстъпи към съвременната българска поезия от Бесарабия и Таврия*. В. Търново. **Nalbantova 2014:** Nalbantova, El. *Podstapi kam savremennata balgarska poezia ot Besarabia i Tavriya*. V. Tarnovo.
- Налбантова 2016:** Налбантова, Е. Съвременна българска бесарабска проза. Предварителни бележки. *Молдовско-български връзки*: История и Култура. Съст.: Н. Червенков, И. Думиника. Кишинев. // **Nalbantova 2016:** Nalbantova, E. Savremenna balgarska besarabska proza. Predvaritelni belezhki. // *Relațiile Moldo-Bulgare: Istorie și Cultură* / Sast.: N. Chervenkov, I. Duminika. Kishinev.
- Налбантова 2016а:** Налбантова, Е. Пет горчиви черешки. // **Nalbantova 2016а:** Nalbantova, El. *Pet gorchivi chereshi*. / El. sp. *LiterNet*, 31.07.2016, № 7 (200) <<https://litenet.bg/publish2/enalbantova/pet-gorchivi-chereshi.htm>>

- Налбантова 2017:** Налбантова, Е. Български творци от Бесарабия. Представяне. Анкети (с Иван Вълков, Иван Ненов, Анна Малешкова, Николай Куртев). // *Проглас*, кн. 1, с. 109–128. // **Nalbantova 2017:** Nalbantova, E. Balgarski tvortsi ot Besarabia. Predstavяne. Anketi (s Ivan Valkov, Ivan Nenov, Anna Maleshkova, Nikolay Kurtev). // *Proglas*, kn. 1, s. 109–128.
- Налбантова 2019:** Налбантова Е. За Петър Труфкин и за романа „Беженарите“. // Бужак: *От прошого к настоящему*. Сборник статей к 80-летию Ивана Федоровича Грека. Кишинев, с. 522–535. **Nalbantova 2019:** Nalbantova E. *Za Petar Trufkin i za romana „Bezhenarite“*. // Budzhak: *Ot proshlogo k nastoyashtemu*. Sbornik statey k 80-letiyu Ivana Fedorovicha Greka. Kishinev, s. 522–535.
- НА РМ, ф. 134, д. 53, л. 559–560:** *НА РМ (Национальный архив Республики Молдова)*, ф. 134, д. 53, л. 559–560. **NA RM, f. 134, d. 53, l. 559–560:** *NA RM (Natsionalnii arhiv Respubliki Moldova)*, f. 134, d. 53, l. 559–560.
- Ненов 1993:** Ненов, И. *Мостът на раздялата*. Одеса. // **Nenov 1993:** Nenov, Iv. *Mostat na razdyalata*. Odesa.
- Ненов 2003:** Ненов, И. *Разпръснати по света*. Одеса. // **Nenov 2003:** Nenov, I. *Razprasnati po sveta*. Odesa.
- Ненов 2012:** Ненов, И. Основна черта на украинските българи е трудолюбиего. // *Фокус-нюз*, 17 май 2012 г. // **Nenov 2012:** Nenov, I. *Osnovna cherta na ukrainските balgari e trudolyubieto*. // *Fokus-nyuz*, 17 may 2012 g. <<http://focus-news.net/opinion/0000/00/00/21238/>>
- Сербинов 2002:** Сербинов, С. Бесарабия, къде си ти? // *Роден край* (Одеса), бр. 51. // **Serbinov 2002:** Serbinov, St. Besarabiya, kade si ti? // *Roden kray* (Odesa), br. 51.
- Сербинов 2012:** Сербинов, С. *Бесарабски български трагедии*. Одеса. // **Serbinov 2012:** Serbinov, St. *Besarabski balgarski tragedii*. Odesa.
- Труфкин 1969:** Труфкин, П. *Беженарите*. София. // **Trufkin 1969:** Trufkin, P. *Bezhenarite*. Sofia, 1969.
- Червенков 2003:** Червенков, Н. *Болгары Молдовы и Украины в библиографии: 250 лет достижений и проблем*. // (Грек 2003). // **Chervenkov 2003:** Chervenkov, N. *Bolgari Moldovi i Ukraini v bibliografii: 250 let dostizheniy i problem*. // Grek 2003).